

чено. Це пояснюється, на наш погляд, декількома причинами. По-перше, орфографія, як фактор писемної форми мовлення, не входить до структури мови як один із її ярусів, тобто її не можна поставити в один ряд з фонетичною, морфологією, синтаксисом та лексикою.

Таким чином, виникає питання, чи існує взагалі такий рівень, як рівень орфографії? По-друге, орфографії запозичених слів розглядали дотепер переважно синхронно, без урахування історичних змін. Тим часом, орфографічна асиміляція іншомовних власних назв як процес хронологічний виявляється лише при діахронічному підході до фактів правопису. По-третє, хоча останнім часом досить чітко визначена сфера орфографії, в галузі іншомовних слів важко розмежувати явища фонетичні й орфографічні.

Усе це вимагає дослідження орфографії іншомовних назв у двох аспектах — синхронному та діахронічному (але з деякою перевагою синхронного). У синхронному плані — це аналіз іншомовних слів, що представляють інтерес по відношенню до орфографії, тобто тих, написання яких вступає в конфлікт з вимовою, допускає варіанти, суперечить прийнятним нормам і т.д. У діахронічному плані — це розгляд, окрім названих, і тих слів, орфографія яких (вдала чи ні) вже встановилась, але в минулому, а саме в початковий період їх запозичення допускала різні варіанти.

У нашому дослідженні ми виходимо з того, що орфографія — це один з формальних аспектів мови, на якому також, як на інших рівнях, відбувається адаптація іншомовного слова. Вибірковий аналіз еволюції писемної форми деяких онімів дозволяє припускати, що орфографічна асиміляція, як і асиміляція на будь-якому іншому рівні, становить процес, що складається з трьох стадій, кожна з яких

відображає певне співвідношення між мовою-джерелом і мовою-реципієнтом.

Під час вирішення орфографічних проблем запозичених онімів суттєве значення має питання про джерело запозичення. На наш погляд, джерелом запозичення доцільно вважати ту мову, з якої безпосередньо прийшло іншомовне слово, хоча, може бути, воно виникло в іншій мові, а її корінь сягає третьої. У даному випадку відпадає будь-яка необхідність у терміні мова-посередниця, тому що поняття, яке він відображає, співпадає з поняттям «мова-джерело».

Аналізуючи фактичний матеріал, ми намагаємося показати, що формальна адаптація іншомовних власних назв значною мірою залежить від того, яким шляхом потрапляє слово в українську мову — усним чи писемним. Ми також простежимо співвідношення усного і писемного шляхів запозичення з кінця ХІХ ст. до наших днів та вказуємо на особливості в оформленні іншомовної онімної лексики, характерні для різних історичних періодів. Наприклад, до кінця ХІХ ст. було характерним зберігати іншомовну орфографію в українських перекладах; для початку ХХ ст. — намагання зберегти графічний вигляд слова, а з середини ХХ ст. і до нашого часу спостерігаємо пошук звукового еквіваленту іншомовних власних назв».

Вважаємо, що орфографічні проблеми запозичених власних назв — це проблеми вибору одного з теоретично можливих або реально існуючих паралельних написань слова, які обумовлені такими факторами:

1) використання різних прийомів передачі іншомовних слів — транскрипції і транслітерації;

2) наявністю в українському письмі засобів для різного написання іншомовного слова при використанні того ж самого способу, а саме транскрипції.

С. ДОРДА

(Київ)

ПЕРЛОКУТИВНИЙ ЕФЕКТ МОВЛЕННЄВОГО АКТУ КАЯТТЯ

Комунікативний підхід до мови акцентує свою увагу на людському факторі, що призвело до включення в лінгвістичні дослідження прагматичного аспекту, який відображає комунікативне призначення мовної одиниці, використання її мовцем, її співвіднесеність із поведінкою й діяльністю людини, а також адресата в конкретній ситуації спілкування.

Мовленнєвий акт ми розглядаємо як елементарну одиницю повідомлення, тобто передачі інформації в одному напрямку. Мовленнєвий акт каяття (відзначимо, що під мовленнєвим актом каяття ми розуміємо також мовленнєві акти жалю, докорів совісті та вибачення) є, на нашу думку, мовленнєвим актом оцінки. Не кожне висловлювання, яке має елементи з оцінкою семантикою, може вважатися мовленнєвим актом оцінки. У тих випадках, коли сема оцінки домінує, тобто є первинною інформативністю висловлювання, можна говорити про функціонування мовленнєвого акту оцінки.

Традиційно визначені компоненти мовленнєвого акту (локутивний, іллокутивний, перлокутивний акти) є методичним прийомом, що дозволяє виявити функції певного висловлювання. Жоден з них не має самостійного існування в мовленнєвій взаємодії — вони є мовленнєвими операціями, що в динамічній процесуальній єдності складають акт мовленнєвої діяльності. Тільки за допомогою мовленнєвого акту в цілому створюються чи змінюються умови для здійснення немовленнєвих актів та інших мовленнєвих актів, тільки весь мовленнєвий акт характери-

зується єдністю актомовленнєвої та постмовленнєвої діяльності (Почепцов, 1988:24).

Перлокутивний акт — вплив мовця на слухача; він є обов'язковою складовою мовленнєвого акту, завжди присутній у висловлюванні і тому завжди має інтенціональний характер. Ситуація, яка може виникнути в результаті реалізації перлокутивного акту, складає перлокутивний ефект (Конопелько, 1990:5). При відсутності перлокутивного ефекту будь-яке спілкування не має ніякого змісту. Перлокутивний ефект (далі ПЕ) як результат, залишається поняттям психологічним, але він виявляється в подальшій поведінці, як нелінгвістичний, так і лінгвістичний, і тому може виражатися лінгвістичними засобами.

Перлокуції відрізняються цілим рядом специфічних особливостей. Наприклад, вони не підлягають конвенціям мови, тому що мова не нав'язує адресатові певної реакції у відповідь на мовленнєвий вплив мовця. Такі явища, як характер реакції «залежать від усієї історії життя мовця й слухача» (Блумфілд, 1968:37). Декотрі лінгвісти вважають, що вивчення перлокутивних актів не належить сфері лінгвістики. Справді, перлокуція — це те, заради чого власне й відбувається спілкування.

Вибачення є особливий вид іллокутивного акту, метою якого є визвати в співрозмовника перлокутивний ефект, котрий полягає в зміні емоційного стану слухача внаслідок мовленнєвого впливу. Перлокутивні ефекти розподіляються на 2 класи: позитивні, або прямі, і негативні, або зворотні (Почепцов, 1986:

68). Позитивні ПЕи логічно завершують мовленнєві акти, а негативні – зводять нанівець.

Особливістю мовленнєвих актів вибачення є те, що їх ПЕ часто невизначений. Точно передбачити результат вибачення дуже важко, тому що ситуація має безліч додаткових моментів, які впливають на ПЕ. Вибачення може бути прийнятим або ні.

«*My dear man. So unspeakably sorry about last night.*»

«*Not at all. Honestly.*» (Fowles, 1980:75).

Вибачення прийняте, позитивний ПЕ логічно завершує мовленнєвий акт вибачення, тому що тільки ситуація прощення вивірне взаємовідносини до нормального етикетного рівня.

Іноді позитивна реакція на вибачення може існувати у формі відмови:

Celia flushed. «I'm embarrassed. I apologize for my rudeness». – «*No need.*» *He smiled disarmingly.* (Hailey, 1986:174)

ПЕ може визначатися ролевим і соціальним статусом кому вікантив:

She remained in her seat. Bill Ingram, now standing, moved toward her. «I'm sorry...» he began. She waved him to silence. «It doesn't matter. I don't want to hear.» (Hailey, 1986:289)

ПЕ – негативний і зводить мовленнєвий акт вибачення нанівець.

Емоційний ПЕ є виникненням у людини емоційного стану під впливом вербального стимулу. ПЕ може бути підтримка. Підтримка, як вплив на певний об'єкт, має матеріальну (фізичний) й духовний (психологічний) різновиди. Психологічна підтримка є проявом психологічного впливу, який здійснюється за допомогою мовлення й немовленнєвих засобів, котрий спрямований на різні структури психіки особистості, впливає з певних мотивів і має певну мету. Призначення підтримки полягає в поліпшенні емоційного стану людини. Пробачити – це значить знайти пояснення провини, виправдати чужі дії. Ми вважаємо пробачення одним із різновидів підтримки. Для того, щоб пробачити, треба розібратися в почуттях іншого, зрозуміти його емоційний стан, адекват-

но оцінити ситуацію, скласти уяву про причину негативного вчинку, вибрати найбільш ефективний шлях впливу, знайти відповідні мовні засоби і т. ін. Емоційний стан суб'єкта пробачення не дорівнює емоційному стану мовця. Для нього важлива здатність розуміти почуття іншого:

He managed to turn until he could see her eyes, and looked at her. He tried to say. Forgive me, and saw she had forgiven him long ago. He knew she had got the best of it. Then he wanted to say something so perfect she would be eternally consoled, and realized that wasn't necessary, either. (McCullough, 1978:651)

На думку психологів, співпереживання, співчуття є одними з найважливіших механізмів спілкування. Саме доброзичливе ставлення до іншого є психологічною основою підтримки. Сутність цього стосунку виявляється в понятті «емпатія», котре трактується в науковій літературі як важлива здатність людини розуміти іншу в її відчуженні (або безпосередній емоційній відгук на переживання іншої людини) (Обозов, 1990:91; Філатов, 1991:176-179).

Загальна інтенція мовця має дві складові: початкову інтенцію, тобто формування висловлювання, і кінцеву, тобто досягнення певного результату за допомогою цього висловлювання. Реалізація початкової інтенції є, таким чином, засобом досягнення кінцевої мети (Почепцов, 1986:74-83). У мовленнєвих актах каяття кінцевою метою є саморегулювання емоційного стану мовця, а початковою – формування самого мовленнєвого акту. ПЕ мовленнєвого акту каяття може полягати в очищенні своєї совісті (катарсисі).

Катарсичне «очищення» формує таку установку, котра надає рішучості й енергії йти важким, часом болісним шляхом перебудови власного життя. Доляючи сходинку за сходинкою на цьому шляху, людина змінює свій душевний світ. Переживання катарсису сприяє знаходженню більш високої системи цінностей. Отже, мета катарсичного «очищення» – відновити цільність людини. Перебудова мотивації поведінки здатна забезпечити запобігання моральному конфлікту й гармонічний розвиток людини.

ЛІТЕРАТУРА

Блумфілд, 1968: Блумфілд Л. Язык. – М.: Прогресс, 1986.
 Конопелько, 1990: Конопелько Е.В. Эмоциональный перлокутивный эффект и его интерпретация участниками коммуникации (на матер. совр. англ. языка): Автореф. дис... канд. филол. наук. – Л., 1990.
 Почепцов, 1986: Почепцов О.Г. Основы прагматического описания предложения. – К.: Вища школа, 1986.

Філатов, 1991: Філатов В.П. Парадокси эмпатии // Задача человеческого понимания. – М.: Политиздат, 1991. – С. 176-195.
 Fowles, 1980: Fowles J. The Ebony Tower. Moscow: Progress Publishers, 1980.
 Hailey, 1986: Hailey A. Strong Medicine. – New York: A Dell Book, 1986.
 McCullough, 1978: McCullough C. The Thorn Birds. – New York: Avon Books, 1978.

І. ДУБРОВСЬКА

(Київ)

ЛІНГВОСТИСТИЧНІ ФУНКЦІЇ МІФОЛОГІЧНИХ ТА БІБЛІЙНИХ ВЛАСНИХ ІМЕН В РОМАНАХ ТА ОПОВІДАННЯХ ВОЛЬФГАНГА КЕППЕНА

Творчість Вольфганга Кеппена, якого вважають видатним стилістом німецької мови, (1,35) привертає все більшу увагу з боку лінгвістів.

Особливістю творчої манери письменника є насиченість художнього тексту міфологічними та біблійними антропонімами, лексичними одиницями, словосполученнями, реченнями, які або походять з відповідних джерел античної, германської міфології, Біблії, або детерміновані ними. Звернення В.Кеппена до творів, які належать до скарбниці загальноєвропейської світової культури, не є випадковим. Томас Манн писав: «В типовому є завжди багато міфічного, міфічного в тому смислі, що типово, як і кожен міф, –

є первісним зразком» (2,175). Античні, міфологічні, біблійні ремінісценції допомагають автору творчо переосмислити історичне минуле своєї країни, створюючи своєрідну поліфонію співзвуччя різних епох та культур, висловити свої особисті філософські та естетичні погляди. Три романи В.Кеппена «*Tauben im Gras*» (1951), «*Das Treibhaus*» (1953), «*Der Tod in Rom*» (1954) створені майже один за одним в період так званого «економічного дива» в Німеччині. Ідейний зміст всіх трьох романів сповнений дещо песимістичними роздумами письменника щодо минулого Німеччини у ракурсі тих ганебних наслідків, тієї

каїнової доли країни

Тривога суб'єктиві сторогою рейху, дуючи гір думку Ке стійно по у своїй сї потяг з ек лоні, поф зручно, з та вбивц форичном підкресли волізує іс германськ лунгів», роки дру «л'нією 5 ландів і (3,8). Та епосу стар роман

Прот Кеппен п людей, я тись до « und italie wohl führ unter uns, Amerikaner ефект ви аналізи і Репера, oder wol («Meian пенсію (сидіти з ження ге жартівл У К

ються: 1) д софськи неміфол ниць, з: ний ефе

2) і номінал У п текст, є біблійн метафол символ шим, х «роль»

Мо: зиченої бою: 1) власни 2) пр відпов: основі подвій декіль